

Василіанські монастирі як осередки релігійної ідентичності українців (остання чверть XVIII ст. – 30-ті роки XIX ст.)

У дослідженні висвітлюється вплив василіанських монастирів на формування релігійної ідентичності українського народу. Проведено теоретичний аналіз поняття «релігійна ідентичність», показано крізь призму історії чину процес формування релігійної ідентичності українського народу навколо останнього. Проаналізовано вплив душпастирської та культурно-освітньої діяльності монахів-василіан на процеси формування релігійної свідомості та довіри різних прошарків суспільства до них.

Ключові слова: Василіанський чин, монастирі, релігійна ідентичність, український народ, римо-католики, православ'я, Правобережна Україна, Російська імперія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема релігійної ідентичності та ідентичності загалом є досить актуальною з огляду на постійні трансформаційні процеси в українському суспільстві останньої чверті XVIII – поч. XIX ст., в час, коли землі Правобережної України не тільки не мали своєї держави, а й переживали зміну політичних режимів – польського (католицизм) на російський (православ'я). Залишаючись у межах унії, українці намагалися зберегти і релігійну, і національну ідентичність, опираючись на спільне етнічне коріння, історичне минуле та церкву.

У цьому історичному контексті Чин святого Василя Великого (далі – ЧСВВ) завдяки мережі своїх монастирів, а також душпастирській та культурно-освітній діяльності відіграв роль консолідуючого й об'єднавчого чинника для українського народу в скрутний період бездержавності та зміни політичних режимів. Унаслідок цього завоював довіру серед різних прошарків суспільства, які почали ідентифікувати себе з ЧСВВ як з одним із чинників націєтворення.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблема релігійної ідентичності українського народу стосовно василіан в історіографії відображена недостатньо. Серед небагатьох досліджень на увагу заслуговують опрацювання релігієзнавців В. Калач [5], Т. Воропаєвої [3], які проаналізували релігійну ідентичність у контексті соціокультурних трансформацій, та І. Папаяні [8], який розглянув питання конструювання релігійної ідентичності українського народу.

У сучасній українській історіографії вивчення історії ЧСВВ перебуває на етапі становлення. Зокрема серед новітніх студій цієї проблематики слід виділити дослідження І. Водзянської [2] (про ліквідацію чину російським самодержавством), опрацювання В. Лось [7], А. Святенко [13], В. Парадухи [9], Б. Хіхлача [14–16], присвячені освітній та душпастирській діяльності василіан, працю Р. Шеретюк [18], у якій висвітлено історію греко-уніатської церкви XVIII–XIX ст. Особлива цінність цих досліджень полягає у багатій джерельній базі й науковій новизні. Становище унійної церкви в підросійській Україні досліджували також польські історики М. Підлипчак-Маєрович [20] та М. Радван [21].

Згадані дослідження допомагають розкрити процес формування релігійної свідомості в українському суспільстві щодо Василіанського чину, однак досі немає ґрунтовної праці, яка б висвітлювала проблему релігійної ідентичності українського народу стосовно василіан.

Мета дослідження полягає у спробі відобразити формування релігійної ідентичності українського народу навколо монастирів ЧСВВ в Правобережній Україні протягом останньої чверті XVIII ст. – 30-х років XIX ст. Відповідно до мети поставлено такі **завдання**: охарактеризувати термін релігійної ідентичності та суміжні з ним; показати стан релігійної ситуації в українському суспільстві протягом XVIII – поч. XIX ст.; висвітлити історію розвитку чину, становище та діяльність його монастирів на українських землях у складі Речі Посполитої; розкрити становище чину в Правобережній Україні на час входження краю до складу Російської імперії; охарактеризувати основні урядові заходи, вжиті наприкінці XVIII – на початку XIX ст. щодо василіан; простежити зміни у становищі релігійно-конфесійної ситуації краю внаслідок реалізації політики російського уряду.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Розгляд запропонованої теми слід розпочати із характеристики базових термінів. Найважливішим терміном є релігійна ідентичність, однак цей термін лише пояснює певний процес, сутність якого породжена конкретною культурою або народом. Саме термін народ (грец. *ethnos* – етнос, етнічна група) слугує

тим базовим поняттям, котрим означають групу людей, що мають спільне історичне походження, расову ознаку, матеріальну й духовну культуру, ментальність, традицію та обживають спільну територію. Декілька етносів можуть творити націю. Усвідомлення власної причетності до певної нації та її системи цінностей (мови, релігії, етичних норм, культурної спадщини) називається національною ідентичністю [8, с. 38–39]. Сам термін ідентичність породжений психологією. У цій царині науки він окреслює властивість психіки людини в концентрованому вигляді виражати, як саме остання представляє себе, свою приналежність до різних соціальних, національних, професійних, мовних, політичних, релігійних, расових та інших груп [8, с. 39–40].

Поняття релігійної ідентичності пов'язане з релігією та релігійними поглядами, які є невід'ємною частиною життєвого укладу та устрою і давніх племен, і сучасних народів, суттєво впливаючи на формування етнічної та національної самосвідомості спільнот. Релігія є важливим чинником націєтворення, національної консолідації, збереження і розвитку національних традицій. Чим вищий рівень релігійності суспільства, тим активнішим та ефективнішим є процес націєтворення, тим стійкішим є суспільство перед втратою та нівелюванням своєї ідентичності і традиції під натиском зміни політичних режимів та глобалізаційних процесів [5, с. 38].

Тому релігійну ідентичність українського народу слід розглядати як один зі складників ширшої національної ідентичності і розуміти як певну спільність уявлень членів суспільства про його релігійну сферу. При цьому релігійна ідентичність може бути як конфесійно гомогенна, так і плюралістична, наприклад: конфесійно гомогенне греко-католицьке населення в Галичині та православне на решті території країни (як це було в XVII–XVIII ст.) сьогодні стало виразно поліконфесійним [5, с. 38–39]. Релігійна ідентичність української народності відображалася в основному між трьома гілками: римокатоликами, православними та греко-католиками. Найбільші суперечності завжди точилися між двома останніми, незважаючи на те, що спільною рисою для всіх трьох гілок є християнська ідентичність (я – християнин) [3, с. 17–18].

Щоб належним чином оцінити проблему формування релігійної ідентичності українців, потрібно зробити екскурс у їхню історію. Передусім слід зазначити, що впродовж XVIII–XIX ст. православна і греко-уніатська церкви перебували під гнітом чужоземної влади в умовах бездержавності України. Увесь цей період не раз загострювалися міжцерковні відносини, розпалювалася (і часто без вини українців) етноконфесійна ворожнеча, яка інколи переростала у криваві розправи. Для прикладу можна згадати акцію частини польської шляхти і магнатів (Барська конфедерація 1768 р.), яка розгорнулася, зокрема, під гаслами боротьби за католицьку віру в Правобережній Україні і стала безпосереднім поштовхом до Коліївщини (1768–1769 рр.), що залишила по собі мартирологію¹ уніатських мучеників в Умані, Бердичеві, Білій Церкві [1, с. 190–194].

За задумом Йосифа Вельямина Рутського (1613–1637), постановля ЧСВВ мало посприяти оновленню та піднесенню греко-уніатської церкви [18, с. 51]. Першочерговим завданням стала централізація чернечих осередків (до цього часу монастирі Київської митрополії не були між собою з'єднані й не мали жодного керівництва). Внаслідок централізації упродовж наступних ста п'ятдесяти років склад і чисельність ЧСВВ поступово розширювалися. Після його утворення на Дубенській капітулі 1743 р. [19, с. 302] за внутрішнім устроєм чин був улаштований подібно до латинських чернечих орденів, поділявся на провінції, які підпорядковувалися провінціалу, а весь чин – генералу чи протоархімандриту [6, с. 20].

Завдяки своїй централізованій структурі чин отримав явні переваги перед східним чернецтвом, яке такої форми управління не мало. Окрім цього, для нього позамонастирська діяльність була звичайно не знаною, вся увага монахів спрямовувалася на власну аскезу, до уваги не бралися ні виховні, ані душпастирські потреби. Навіть священників між ними було мало, лише стільки, скільки було потрібно для духовної обслуги самих монастирів. Таким було чернецтво й Київської митрополії. Його діяльність обмежувалася тільки добрим прикладом та духовною облогою тих, які самі до них зверталися за порадою чи допомогою. Між монахами тільки одиниці з власної ініціативи досягали вищого освітнього рівня, щоб потім віддаватися мистецьким науковим чи культурним справам [10, с. 233].

¹ **Мартиролог** (грец. *μάρτυς* – свідок; *μάρτύριον* – доказ) – список визнаних мучеників, імена яких наводяться в календарному порядку відповідно до дати їх мучеництва (тобто «днями народження» до нового життя).

Тому, проводячи реформу в церкві, митрополит Й. В. Рутський, поставив перед монашеством завдання: «трудитися не тільки над власним освяченням, але й над освяченням всіх вірних – найперше в Київській митрополії, а потім також і поза нею, де тільки вживали той самий обряд і де звучала слов'янська мова». Як наслідок, заснований ним чин став майже повністю клерикальним і станом на 1773 р. з числа 619 чинів налічував тільки 76 братів [10, с. 234].

Таким чином, напередодні поділів Речі Посполитої василіани посідали серед чернечих орденів країни п'яте за чисельністю місце, поступаючись лише таким старовинним орденам, як францискани, єзуїти, бернардини й домініканці. Упродовж наступних століть після створення чин став важливим осередком духовного та культурного життя Правобережної України, незважаючи на державно-політичні трансформації і навіть переслідування, через створені ним монастирі провадив душпастирську, місію, культурно-освітню та лікарську діяльність. Утримував притулки для старих і для сиріт, чим і спричинився до формування не одного покоління вірних із різних соціальних прошарків населення, які в майбутньому стали ідентифікувати себе з василіанами та греко-уніатською церквою [14, с. 251].

Тому важливо зупинитися більш детально на діяльності ЧСВВ. Його головним завданням була душпастирська праця, якою завжди займалася значна частина василіан і якій вони присвячували найбільше часу та зусиль [10, с. 234]. Її особливість полягала в тому, що більшість василіанських монастирів були наділені парафіяльними правами й засновувалися в XVII–XVIII ст. саме з такими виразними завданнями. У звіті від 1774 р., що його подав протоігумен Литовської провінції Сильвестр Артецький, зі 144 монастирів 94 були наділені парафіяльними правами. Також монастирі, що перебували в Руській провінції, виконували парафіяльні права і в тих роках мали своїх сталих проповідників і апробованих сповідників.

Душпастирська праця, однак, не обмежувалася лише монастирями, її вони виконували також як постійні помічники чи заступники душпастирів у єпархіяльних парафіях (на 1774 р. їх налічувалося 30 у Литовській провінції та 23 – в Руській). Окрім цього, 24 василіани виконували обов'язки капелана при шляхетських каплицях, зазвичай своїх добродіїв чи фундаторів; шестеро – були капеланами у сестер-василіанок; по два служили в Полоцького та Пінського єпископів [10, с. 234].

На проповідництво ЧСВВ звертав завжди окрему увагу. Саме місіонерам та проповідникам насамперед завдячував Чин своїми успіхами в поширенні та поглибленні християнського життя в цілій Київській митрополії. До такого роду праці призначали тільки вибраних та добре підготовлених ченців. Кожний монастир у переддень поділу Речі Посполитої мав одного чи двох проповідників. Не мали їх хіба ті, котрі не були наділені парафіяльними правами (в Литовській провінції таких було 80, у Руській – 76). Монастирі, котрі славилися чудотворними іконами, як Жировці та Холм, мали їх по 10, а Почаїв – 20.

Окрему категорію працівників у душпастирстві творили сповідники, які працювали не тільки в монастирських парафіях, а й при власних церквах. Їх було значно більше ніж проповідників, однак слід відзначити, що ними не були всі священники, а лише половина. Це було пов'язано з тим, що сповідники повинні були пройти певний вишкіл і скласти перед єпископом екзамен, після чого отримували відповідний дозвіл на такий вид діяльності. Найбільша їх кількість перебувала там, де було найбільше прочан, а саме: по десять у Жировцях та Борунах; шестеро у Холмі та близько 20 у Почаєві [10, с. 234–235].

Проповідництво, зокрема місії для народу, ще з часів митрополита Й. В. Рутського займають окреме місце в діяльності чину, який завжди звертав на них особливу увагу. Місіонером міг стати лише такий священник, який із визначним успіхом закінчив два роки філософії та чотири теології, бо конституції чину вимагали від них високого рівня богословської освіти, особливо доброго знання Св. Письма, історії церкви, творів св. отців. У чині вони були немов окремих прошарок і після восьми років діяльності на цій ниві добивалися від протоархімандрита для себе титулу доктора [22, с. 60]. Окрім того, під керівництвом старших і досвідченіших місіонерів вони проходили систематичні курси проповідництва. Тому їх поміщали в окремих домах, де вони навчалися та складали іспити, після чого в перші роки змушені були проповідувати у присутності більш досвідчених місіонерів.

Саме для таких місій у XVIII ст. постало 10 нових монастирів (Біла, Струсів, Кристинопіль, Умань, Погоня, Пугинки, Шаргород, Крем'янець, Теребовля та Білина), з яких монахи постійно об'їжджали найближчі околиці та навчали катехизму, чим досягли значного успіху в поширенні та поглибленні релігійного життя в усій Київській митрополії. Зі звітів бачимо, що місії могли тривати по кілька тижнів, охоплюючи цілі деканати. Так, наприклад, на місійні науки в Межиріччі (1779),

Білій (1785), Нарві (1787), які тривали по три–чотири тижні, приходило близько 20 тис. вірних, а шляхтич Ф. С. Потоцький, коли фундував в Умані новий монастир, то наклав на нього зобов'язання, щоб у ньому було щонайменше чотири місіонери, які мали провадити двічі на рік місії для народу [16, с. 140].

Саме цими численними місіями василіани освідомили широкі маси віруючих і високо піднесли їх моральний та духовний рівень. Тому, будучи свідомим, цей народ вже не так легко піддавався ворожій пропаганді і саме цих вірних уже не так легко було відірвати від своєї церкви. Тому місії у 1793 р. були заборонені на території Білоруської єпархії, а згодом і Руської та Литовської провінцій [10, с. 235–237].

Потрібно також згадати ще й тих численних василіан, котрі безпосередньо не брали участі в душпастирській діяльності, однак були помічниками єпископів та митрополитів. До 1780 р. осіб духовного стану на такі посади вибирали тільки з числа василіан, адже послуговуватися світським кліром не було можливості, оскільки воно було малоосвічене і зв'язане сім'єю. У «Правилах для єпископів», що їх уклав митрополит Й. В. Рутський, було зазначено: «По змозі дім єпископа буде складатися з монахів. Ними зокрема повинні бути економ дібр, наставник дому, його управитель нотар і канцлер...» [10, с. 238].

Культурно-освітня діяльність Василіанського чину розвивалася у кількох напрямках: виховання власних ченців; організація духовних семінарій для єпархіяльних священників, колегій для світської молоді та парафіяльних шкіл, а також друкарень та бібліотек [10, с. 239].

Навчання та вишкіл власних членів проходив спочатку в Новіціатських домах, котрі були розташовані при монастирях та василіанських семінаріях. Новіціят був спільною школою для всіх кандидатів під проводом одного вчителя-магістра, мав чітко складену програму і тривав рік та шість тижнів, а для не священників – два роки. Станом на 1772 р. у Руській провінції новіціяти існували в Добромилі, Почаєві, Білостоці, а після входження Правобережжя до складу Російської імперії у 1804 р. на території імперії діяло 12 новіціятів, із них три в межах Правобережжя: при Кременецькому, Почаївському та Загорівському монастирях [10, с. 242–243].

Василіани готували кандидатів до освячень у власних семінаріях: Володимирі-Волинському, Сверхі, Холмі, Бучачі, Умані, Жировичах, Львові й Почаєві [10, с. 241–242]. Навчання в семінаріях тривало три роки й охоплювало догматичну та моральну теології, вивчення Святого Письма, історію церкви, канонічне право, катехизм, вивчення літургії і низку світських предметів [15, с. 274–276].

У XVIII ст. василіани обох провінцій розвинули широку діяльність на ниві шкільництва. Навчання проводили у школах-колегіях. Останні перейшли до них після ліквідації у 1773 р. ордену єзуїтів. Спочатку це були школи у Барі, Острозі та Овручі. Згодом до василіан перейшли школи і в Бересті, Брацлаві, Вільні, Вінниці, Володимирі, Гродному, Дубні, Житомирі, Кам'янці-Подільському, Каневі, Кременці, Любарі, Умані, Шаргороді та інших містах [20, с. 40].

Завдяки своїм школам василіани зайняли міцні позиції у суспільстві. Популярність цих шкіл на українських землях пояснювалася тим, що місцева людність виявляла більшу довіру до монастирських шкіл, аніж до світських, а також тим, що значну частку учнів складали сини греко-католицьких священників, а самі школи мали добре підготовлені педагогічні кадри [17, с. 451–452]. Окрім того, монастирі виділяли кошти на навчання вбогих дітей, а діти із заможних родин училися за кошти своїх батьків [9, с. 17]. За ці гроші, а також за власні доходи монастирі купували книги, підручники, обладнання для математичних, фізичних та хімічних кабінетів, створювали шкільні музеї [7, с. 241–242]. Отже, до 1795 р. василіани утримували 19 публічних шкіл, у Правобережній Україні вони були в таких містах (окрім згаданих вище), як Лисянка, Луцьк та Жидичин [20, с. 46].

Окрім середніх шкіл – колегій для світської молоді, василіани мали при своїх монастирях багато менших шкіл, які називали парафіяльними. У Литовській провінції 1773 р. їх було 24, тобто при кожному третьому монастирі, а в Руській провінції ще більше. Такі школи зазвичай відкривалися при тих монастирях, де не було інших студій, і орієнтувалися на дітей селян та дрібних поміщиків. Програма навчання була тут дуже скромна, звичайно навчали читати й писати руською та польською мовами, катехизму, початків арифметики, трохи латини й церковного співу [13, с. 49].

Після приєднання Правобережжя до Російської імперії василіанські школи було реорганізовано відповідно до нових правил і включено до системи народної освіти Російської імперії [11, № 18734; 13, с. 49]. На думку дослідниці А. Святенко, саме василіанські школи започаткували створення широкої мережі шкіл для народу в Правобережній Україні, адже шкільництво в Росії було слабо розвинуте і тому влада була змушена використовувати церковні установи [13, с. 50].

Освітня діяльність є невід'ємною складовою частиною внутрішнього життя будь-якої церкви, особливо, якщо ця діяльність підтримана ще й виданням та поширенням власного друкованого слова. Василіанський чин – єдиний чернечий орден у греко-уніатській церкві на той час – акумулював у собі церковну владу, культурно-освітні функції та власні органи друкованого слова. Книгодрукування здійснювалося у шести друкарнях, зокрема у Вільні, Супраслі й Почаєві, крім того, були ще друкарні в Уневі, Львові, Мінську. Всі ці друкарні діяли до кінця XVIII – початку XIX ст. [10, с. 244–245], окрім друкарні в Почаєві, яка проіснувала до 1831 р. За цей час випустили 1079 друкованих видань: різноманітну релігійну, богословську та наукову літературу. Тим самим чин спричинився до розвитку церковної освіти, культури та шкільництва на українських землях, які перебували під владою Російської імперії [18, с. 198–200].

Отже, монастирі ЧСВВ через свою обширну діяльність утворили певний симбіоз з різноманітними верствами населення, яке почало ідентифікувати саме з василіанами як своєю церквою, про що засвідчують численні випадки з історії. Так, наприклад, коли 7 вересня 1795 р. російська влада переводила Гранівський монастир на православ'я, то напередодні, 1 вересня, шість ченців-василіан відмовилися прийняти православну віру, написали заяву й покинули духовний заклад [4, арк. 3 зв.]. Майно з усіма ґрунтами, сінокосами, ставками, млином, садами, будівлями та підданими ченці передали спадкоємцям – князям Чарторийським – Адамові та Костянтинові, які разом із дворянськими родами Любомирських, Ленькевичів, Перетятковичів, Раковських та іншими стали на захист унії [21, с. 78].

Схожа ситуація склалася після переведення церкви в Зимнівській обителі на православ'я (1796 р.): понад 700 парафіян молилися в каплиці Святої Трійці під мурами монастиря, поки і цю не освятили на православ'я. Тому богослужіння почали проводити у монастирській трапезні як в одному з найбільших приміщень. Аналогічна ситуація з трапезнями була в Білостоці, Гощі, Дубні, Низкиничках, Піддубцях. У Пугинському, Маліївському та Луцькому монастирях монахи відправляли служби для місцевого населення у сполучених між собою келіях, а в Мильчі, Любарі та Погонному населення не тільки не перейшло на православ'я, а ще й змогло відбудувати невеликі храми [2, с. 296].

Висновки. Досліджуючи василіанські монастирі як основу релігійної ідентичності українського народу, можна зробити висновок, що перш ніж український соціум почав ідентифікувати себе з василіанами, останнім довелося пройти довгий шлях від моменту створення. Насамперед завдяки влучній реформі митрополита В. Й. Рутського та рішенням Замоїського синоду чин зміг реформуватися відповідно до потреб народу. Згодом унаслідок пастирської та культурно-освітньої діяльності василіани через створені ними монастирі, школи та органи друкованого слова не тільки змогли вкорінитися серед українців, а й добитися значних успіхів, зокрема в освітній сфері. Окрім цього, монахи ЧСВВ вміло боронили своїх вірних перед наступами католицизму в Речі Посполитій, а зі зміною політичного режиму також ще певний час безперспективно боролися за існування і збереження власної ідентичності в умовах політичної і релігійної нетерпимості російського православного самодержавства, чим і довели свою відданість українському народові, вірні якого останньої чверті XVIII ст. – 30-х років XIX ст. ідентифікували себе з василіанами, проте насправді вже не мали сил боронити свою церкву.

Джерела та література

1. Батюшков П. Подолие. Историческое описание / П. Батюшков. – СПб. : [б. и.], 1891. – 364 с.
2. Водзяновська І. Дві хвили ліквідації василіанських монастирів в Російській імперії на прикладі Правобережної України / І. Водзяновська // Історія релігій в Україні : наук. щорічник. Кн. І. – Львів : Логос, 2012. – С. 294–302.
3. Воропаєва Т. Ідентичність українського народу в контексті соціокультурних трансформацій: теоретично-методологічні засади дослідження / Т. Воропаєва // Вісн. КНУ ім. Т. Шевченка. Українознавство. – 2010. – № 14. – С. 15–18.
4. Державний архів Волинської області, ф. 382, оп. 1, спр. 13. – 29 арк.
5. Калач В. Релігійна ідентичність українських громадян та соціокультурні трансформації / В. Калач // Вісн. КНУ ім. Т. Шевченка. Українознавство. – 2011. – № 15. – С. 37–39.
6. Коялович М. Історія Базиліанського Ордена / М. Коялович // Христианское Чтение. – 1864. – № 1. – С. 11–75.
7. Лось В. Освітня та видавнича діяльність Греко-Католицької Церкви (Правобережна Україна першої третини XIX ст.) / В. Лось // Велика Волинь. – Житомир : [б. в.], 2004. – С. 240–247.
8. Папаяні І. Конструювання релігійної ідентичності: теоретико-релігієзнавчий аналіз / І. Папаяні // Українське релігієзнавство : бюл. Укр. асоціації релігієзнавців і Від-ня релігієзнавства Ін-ту філософії НАНУ. – 2010. – № 52. – С. 38–46.

9. Парадуха В. Освітня діяльність василіанських монастирів на Правобережній Україні наприкінці XVIII – 30 рр. XIX століття / В. Парадуха // *Наук. вісн. ВДУ ім. Лесі Українки*. – 2001. – № 5. – С. 16–19.
10. Патрило І. Нарис історії Василіан – 1743–1839 / І. Патрило // *Записки ЧСВВ. Сер. II*. – Рим : Вид-во ОО. Василіан, 1992. – 640 с.
11. Полное собрание законов Российской империи (далі – ПСЗРИ). Собрание Первое. с 1649 по 12 декабря 1825 г. В 45 т. Т. XXV : 1798–1799 гг. – СПб. : Тип. II Отд-ния Собств. Его Императ. Величества Канцелярии, 1830. – 933 с.
12. ПСЗРИ. Собрание Первое. с 1649 по 12 декабря 1825 г. В 45 т. Т. XXVII : 1802–1803 гг. – СПб. : Тип. II Отд-ния Собств. Его Императ. Величества Канцелярии, 1830. – 1122 с.
13. Святенко А. Греко-Католицька і Римо-Католицька церкви в освітянській політиці самодержавства на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) / А. Святенко // *Київська старовина*. – 2009. – № 5–6. – С. 48–60.
14. Хіхлач Б. Історія василіанських монастирів на Брацлавщині (XVIII – I третина XIX ст.) / Б. Хіхлач // *Архів Української Церкви. Сер. 1 : Дослідження. Вип. 1 : Історія унії на Київщині 1596–1839 років*. – С. 251–270.
15. Хіхлач Б. Освіта парафіяльного уніатського духовенства на Поділлі у XVIII ст. / Б. Хіхлач // *Історія релігії в Україні : наук. щорічник. Кн. I*. – Львів : [б. в.], 2012. – С. 273–280.
16. Хіхлач Б. ЧСВВ та УГКЦ на Поділлі (XVIII – I третина XIX ст.): загальний огляд / Б. Хіхлач // *Подільська старовина : наук. зб. – Вінниця : [б. в.], 2008. – Вип. IV. – С. 139–159.*
17. Христианское чтение, издаваемое при Санктпетербургской Духовной Академии. – СПб. : Въ Тип. Департамента Уделовъ, 1864. – Т. IV, Апрель. Отдель V : *Базиліанскія школы*. – С. 451–464.
18. Шеретюк Р. Греко-Уніатська Церква в контексті етноконфесійної політики Російської імперії на Правобережній Україні (кінець XVIII – XIX ст.) / Р. Шеретюк. – Рівне : [б. в.], 2012. – 432 с.
19. Capitulum Generale Dubnense anno 1743 celebratum / Archiviodella S. Congregazione de Propaganda Fide. – Scritture riferitenelle Congregazioni Particolari. – Vol. 92. – Fol. 302–320.
20. Piłdżpczak-Majerowicz M. Bazylianie w Koronie i na Litwie. Szkoły i książki w działalności zakonu / M. Piłdżpczak-Majerowicz. – Warszawa ; Wrocław : PWN, 1986. – 271 s.
21. Radwan M. Saratwobec kościoła greckokatoliskiego w zaborze Rosyjskim. 1796–1839 / M. Radwan. – Roma ; Lublin : Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej, 2001. – 504 s.
22. Wojnar M. De Protoarchimandrita Basilianorum (1617–1804) / M. Wojnar // *Analekta Ordiniss. Basilii Magni. – Series II. – Sectio I. – Vol. III. – Romae, 1958. – 299 p.*

Саламаха Михайл. Василянские монастыри как центры религиозной идентичности украинцев (последняя четверть XVIII в. – 30-е годы XIX в.). В исследовании освещено влияние василіанских монастырей на формирование религиозной идентичности украинского народа. Проведен теоретический анализ понятий «религиозная идентичность», «идентичность», «национальная идентичность», «народ», «этническая группа». Представлены этапы поиска религиозной идентичности в украинском обществе в соотношении между тремя конфессиональными ветвями: римо-католиками, греко-католиками и православными, который был обусловлен социокультурными трансформациями в результате разделов Речи Посполитой и вхождения украинских территорий в состав Российской империи. Рассмотрены развитие и распространение ордена на землях Правобережной Украины в период конца XVIII – начала XIX в. Раскрыта особенность его пастырской и миссионерской деятельности. Описаны достижения ордена в деле распространения образования, издательстве украинской литературы, создании библиотек, которые оказали существенное влияние на процесс формирования религиозного сознания и доверия различных слоев общества по отношению к василианам.

Ключевые слова: Василянський орден, монастири, релігійна ідентичність, український народ, католики, православие, Правобережная Украина, Российская империя.

Salamakha Mychaylo. Basilian Monasteries as the Centre of the Religious Identity Ukrainian People (Last Quarter XVIII c. – 30th Years XIX c.). The study highlights the impact of basilian monasteries on the formation of the religious identity of the Ukrainian people. There is also shown a theoretical analysis of the concepts of «religious identity», «identity», «national identity», «people», «ethnic group». It is also submitted by search phase the religious identity in Ukrainian society in the ratio between the three religion branches: Roman Catholics, Greek Orthodox and Orthodox, which was caused by socio-cultural transformations as a result of the partitions of the Polish–Lithuanian Commonwealth and the occurrence of the lands of the Russian Empire. In the article it is described the development and spread of the Order of st. Basil the Great on the lands of right-bank of Ukraine in the end of 18th early 19th century, reveals his missionary and pastoral feature. It is also shown the properties of the Order of st. Basil the Great in the spread of education, the publishing house of the Ukrainian literature, establishing libraries, has a significant impact on the process of formation of trust and of the religious consciousness of various layers of society in relation to the basilians.

Key words: the Order of st. Basil the Great, monasteries, religious identity, the Ukrainian people, Roman Catholics, Orthodox, right-Bank of Ukraine, Russian Empire.

Стаття надійшла до редколегії
14.05.2013 р.